

IDEJE

Na nedavnem meddržavnem sestanku v Manili je britanski zunanji minister priznal, da se pogosto čudi, kako morejo Sovjeti žeti toliko političnih uspehov širom sveta, ko pa vendar tako pogosto spreminjajo svoj obraz in odklanjajo sodelovanje, pa vendar kljub temu delajo pred vsem svetom vtis, da so boljši in konstruktivnejši od Zapada.

Mi se čudimo in z nami brez dvoma milijoni v Aziji in Afriki, da britanski minister ne ve temu vzroka. In vendar je to stara pesem.

Svetovnim vprašanjem se Zahod približuje na napačen način. Ni namreč zgolj vojaška akcija, s katero lahko komunizem zavojuje svet, kot ne more po drugi strani samo zapadna vojaška pripravljenost preprečiti komunizma; podobno je z gospodarsko pomočjo: kot jo daje Zapad, da z njo pobija komunizem, tako jo daje Moskva, da z njo širi komunizem. To je dobro poudaril pred mesecem dni newyorški pomožni škof Sheen. Gospodarska pomoč tudi ne sme biti edino sredstvo za pridobivanje človeških src. To bi pomenilo, misliti po marksistično in priznati pravilnost doktrini o ekonomski odvisnosti zgodovine, kar odločno odklanjajo milijoni Azije.

Sovjeti pri svojih akcijah točno vedo, kaj hočejo in se vneto potrudijo, da ves svet o tem zve. Zapad pa predvsem ve, česa noče. To sta dve gledanji: pozitivno in negativno. Zapadu tudi manjka vsake domišljije, saj se vse preveč bavi z vojaškimi formulami, pozablja pa na politično

borbo, v kateri so Sovjeti mojstri, iznajdljivi, vztrajni in - uspešni. Pa vendar ima Zapad bogato zakladnico idej, duhovnih in političnih, toda to so prečesto ideje papirja in ne dejanj. Kako naj zahtevamo svobodo narodov pod Sovjeti, če je pa ne priznamo n.pr. Alžircem? Kako naj obsodimo prisilno delo v rdečem carstvu, če ga pa toleriramo n.pr. v Angoli? Kako naj obtožujemo Sovjete za policijski teror, če pa molčimo na teror v Spaniji, Portugalski, Franciji, da omenimo samo Evropo? Kako naj kažemo na neenakopravnost v sovjetskem imperiju, če se pa ne zganemo ob Južni Afriki, Rodeziji... In tako dalje.

Ena tretjina vseh ljudi na svetu leže zvečer k počitku lačna. Ne rečemo, da leže v posteljo, ker je navadno nima. Ena četrтина človeštva za služi v enem tednu manj kot 1 dolar, čeprav istočasno oseba v Združenih državah izda okoli 4 dolarje manj samo na alkohol. Letni dohodek na osebo v Združenih državah Amerike je preko 1500 dolarjev; najvišji dohodek na osebo v Aziji (na Japonskem) pa je 100 dolarjev na leto. Dasi živi polovica ljudi v Aziji, vendar prejemajo samo 11 % svetovnega dohodka.

Bredobro se zavedamo, da s tem pisanjem ne bomo vzbudili vesti človeštva niti tega ne moremo doseči. Toda ta vprašanja moramo najprej razčistiti sami s seboj, sami v sebi. Potem lahko zahtevamo, da jih razčistijo naše organizacije. Če bodo to storile, se bodo otresle negativistične politike in si bodo privzele široko alternativo komunizmu.

Potem bodo tudi lahko na mednarodnih prireditvah nastopale v tem smislu in bodo mogle apelirati na svetovno javnost. To bo več zaleglo in to bo njihova boljša legitimacija, kot pa če se omejijo zgolj na kako Jugoslavijo in od časa do časa zahtevajo tam "svobodne volitve" ali pa izpolnitev Tito-Subašičevega sporazuma.

Vprašanje svobode, miru in kruha je danes svetovno vprašanje. Ne morete ga omejiti zgolj na gotove dežele ali narode, kakor pač komu prija ali mu narekuje oportunizem. Ne morete biti v isti sapi svobodnjaki in zatiralci!

KOLIKO ODSOTKOV?

"Kam pa tako tebeš, tovariš Zajec?", vprašuje eden. "Na volitve", odgovarja drugi, ki drvi po cesti, da se kar kadi za njim. "No, no, zdaj smo pa že toliko napredovali, da greš lahko počasi," ga miri prvi. -Ta= ko se šali ljubljanski PAVLIHA in ta smešnica meče jasno luč na jugoslo vanske volitve, ki se vrše, baš ko izide ta list. Rezultati volitev ne bo do prinesli seveda nikakršnega presenečenja. Za to so poskrbeli tako z volilnim zakonom kot z vsemi pripravami pri izbiri kandidatov. Spet na vedemo smešnico iz PAVLIHE: "Tovariši," izjavlja govornik na zborova = nju, "mislim, da smo si na jasnem, da je treba kandidirati... našega člo veka, poštenega, delavnega, sposobnega, požrtvovalnega in naprednega, zato sem proti kandidaturi tovariša Jožeta, ki je sicer pošten, delaven, sposoben, požrtvovalen in napreden, vendar ga imam na sumu, da ni naš ampak vaš!"

Pri vsem tem ni čudno, da je bila volivna kampanja dokaj mrtva, čeprav so priredili nešteta zborovanja in mnogo govorov. A titovci ni= so iznašli kakega privlačnega vprašanja, ki bi ga lahko vleкли skozi volitve, ko že pravega smisla niso imele. Da bi jim vsaj Francozi spet zaplenili kako orožje za Alžirce, ali pa da bi se kako ameriško letalo izgubilo nad Jugoslavijo, če že niso našli povoda, da se znašajo nad Va tikanom. Pa nič. Kako se jim mora tožiti po lepih časih pred zadnjimi volitvami leta 1953., ko smo se prepirali o Trstu (in ga leto kasneje na tihem prepustili Italijanom)! Takrat je Tito prirejal govore vsak teden, zdaj pa se je komaj enkrat oglasil. Mož se je postaral in pole= nil. Zato je zares čudno, da se jim sploh splača iti na volitve in da se jim zdi vredno napihovati in prirejati videz demokratičnih procesov, ki jim ne doma ne na tujem pač nihče več ne verjame. Kakšna izguba ča= sa so vsa zborovanja in mitingi. Ker je letos nagajalo vreme s poznim snegom, zbori na prostem niso bili prijetni in jih je bilo treba več = krat odpovedati, oziroma prirediti v zaprtih prostorih. To je pomenilo, da so se vršili večkrat v tovarniških dvoraneh in je torej v marsikate ri tovarni zastala proizvodnja.

Razlaga je pač dvojna. Prvič rabijo totalitarni režimi kričeče mase in ne misleče posameznike. Zato so mitingi dobri za "socialistič= no vzgojo" in kajpak prijaajo malim in velikim oblastnikom, ker se na njih lahko delajo važne. Drugič je nudil nekoliko razlage Marinko, ki je pou daril izreden mednarodni pomen volitev, češ da bodo na njih Jugoslova= ni pred svetom potrdili svojo podporo in privrženost oblasti. Pri tem je predvsem mislil na pismo Izvršnega komiteja centralnega komiteja Zve ze komunistov Jugoslavije (da mu damo poln naslov), katerega so baje na zapadu nekateri krogi napačno in zlobno tolmačili. To pismo je namreč grajalo prav tiste napake, ki jih je Djilas pripisal "novemu razredu" v svoji znani knjigi. Bilo je edino resnično vprašanje, ki se je pojavi lo za volitve a iz razumljive sramežljivosti ga titovci niso posebno poudarjali.

Marinko je pač mislil reči, da bodo volitve pred svetom pokazale, kako kljub napakam jugoslovansko ljudstvo koraka složno za partijo. Ta= ko naiven svet pač ni. Pač pa bo ob volitvah videl, da je oblast v Ju goslaviji trdno v sedlu in lahko prireja številke po mili volji. Tako pridemo do edine zanimivosti na teh volitvah: kakšen bo vendar izid? Z isto napetostjo, kot ljudje, ki stavijo na boljše dirke ali katera ža ba bo dlje skočila, čakamo, ali se bodo spustili titovci v socialistično tekmovanje recimo z Bolgari, ki so se na nedavnih volitvah odrezali z 99.77 % oddanih glasov, od katerih je bilo 99.95 % za režim. Ali bodo skušali posekati Arabce, ki so v Siriji glasovali 99.98% in v Egiptu 99.99% za zedinjeno republiko? Morda se bodo spustili v tretjo ali če= trto decimalo in ko to berete, boste že vedeli, da je bila udeležba v Jugoslaviji 99.9963 %.

UREDNIŠTVO

VLADE BREZ PROGRAMA

Vsakomur je znano, kakšna nesloga in celo sovraštvo vlada med stari mi jugoslovanskimi politikami, ki so imeli to čast, da so med zadnjo vojno sestavljali begunske vlade. Toda če v tistih vojnih letih ni bilo mogoče doseči njihovega složnega nastopa, so si danes gotovo vsi edini v enem: da namreč skbno molčijo, kaj se je dogajalo tista leta v Londonu, da prikrivajo svoja dela in nedela, opustitve in zamude. Kajti, kot da sta se nebo in zemlja zaklela, od sebe ne dajo nobene fige. Verjetno sledeč mišljenju tistega begunskega politika, ki je dejal, da je london-ska doba tako žalostna, da je najbolje za vekomaj o tej stvari molčati...

Tako dejansko še danes ne vemo kaj podrobnega o političnih vladah, Simovićevi, Jovanovićevih in Trifunovićevi, če Purićevo uradniško vlado že oprostimo politične odgovornosti, ker se je pač morala pečati s tako salamensko važno stvarjo kot je bila kraljeva poroka, da si je lahko pridobila naziv "svadbena vlada"...

Povod za to-le pisanje mi daje nedavna knjiga Sir Georgea Rendela, britanskega veleposlanika pri jugoslovanskih vladah v Londonu ("The Sword and the Olive", Recollections of Diplomacy and the Foreign Service, 1913-1954. London, John Murray. Strani 348. Cena 28/-) On je na grobo orisal delovanje teh vlad, predvsem pa povedal, kakšno mnenje so imeli Britanci o njih in o posameznih ministrih. Rendelovi podatki bodo ogrožje tega članka, ki ga bom pa dopolnil s podatki o vladnih sejah, čijih zapisnike je v izvlečku objavil leta 1947. dr. Miloš Sekulić, in s podatki iz nekega starega članka dr. Ilije Jukića.

General - premier

Ko je general Simović prišel v London, je tu zaradi izvršenega puča uživel velik sloves in posedoval izredni moralni kapital, ki ga je pa kmalu sam in s svojo vlado zapravil. Rendel piše, da je bilo sila težko delati z generalom, ker je veliko obljubljal, pa malo storil; imel je to slabo navado, da se je hitro potrudil pozabiti, da je kdaj bilo kaj do govornenega. Navadno svoje vlade o takih dogovorjenih stvareh (n.pr. z Britanci) ni obveščal. Potem pač ni bilo čudno, če je edino krat v vsej prvi emigraciji dosegel ta izvanredni uspeh, da so se Srbi, Hrvati in Slovenci združili in združeno nastopili - proti predsedniku vlade Simoviću. Tako je bil nekega dne povabljen veleposlanik Rendel k Slobodanu Jovanoviću, kjer sta bila tudi dr. Krnjević in dr. Krek. Vsi trije so mu povedali, da s Simovićem ne morejo delati in da je treba vlado spremeniti. Si morete predstavljati muke g. dr. Krnjevića, po čigar pristanku - in ob zakulisnem delovanju ministra dvora Radoja Kneževića! - je postal novi predsednik politične vlade nepolitični Slobodan Jovanović, tisti Slobodan, kateremu je v juniju 1943. spet isti Krnjević spodnesel noge, kot zvemo iz drugih virov? Britanski Foreign Office Simovićeve odstranitve ni sprejel z lahkoto, ker se je bal novih težav in sicer pri oficirjih v Egiptu. In res se je bojazen ministra Edena uresničila:

Hitro je prišlo do ostrih nasprotij med jugoslovanskimi generali v Egiptu in londonsko vlado. Šlo je za star fevd med generalom Petrom Živkovićem in Radojem Kneževićem, ministrom dvora, kot pravi Rendel, a ga im-plicite popravlja sam Knežević (v "Poruki"), češ da je ta fevd obstojal med njim in generalom Ilićem. Dasi je razlika med generaloma, pa v bistvu ni nobene razlike, kar zadeva razvoj dogodkov. Prišlo je do kairske krize, kot jo krsti Rendel. Drugod zvemo, da je bil vzrok dejansko v tem, ker je londonska vlada "po potrebi službe" (in vse kaže, da je tu imel svoje prste vmes Radoje Knežević) upokojila nekaj starejših oficirjev, med njimi tudi generala Ranosovića, šefa vojnega kabineta, da je bil tako napravljen prostor za novega šefa kabineta majorja Žiko Kneževića, brata ministra dvora Radoja Kneževića. Penzioniran je bil tudi general Ilić, tedanje načelnik štaba Vrhovne komande (v Kairu), ki mu je bilo naročeno, naj preda poveljstvo podpolkovniku Loziću, ki pa je bil "v preiskavi za radi tožbe višjih oficirjev, češ da si je prisvojil državni denar, prenesen iz Nikšića", kot je o tem pisal general Ilić predsedniku vlade Jova-

noviću. Toda to ni bilo dovolj: kot nam je opisal dr. Sekulić, so "lon = donci" kmalu vrgli iz vojske samega generala Mirkovića, dejanskega šefa marčevskega puča, in sicer kot "nedostojnega in škodljivega za voj = sko". Mož se namreč ni pustil bratom Kneževićem. Ščitili so ga pa tudi Britanci, zlasti oficirji v Kairu. Stvar se je končno tako končala, da je bil po dogovoru med britansko vlado (ki jo je zastopal Rendel) in jugoslovansko vlado Slobodana Jovanovića 19. oktobra 1942. general Mirković obojestransko izključen iz vojske s trinajstimi drugimi oficirji, nakar so ga Angleži konfinirali v centralni Afriki - ne daleč od konfiniranega kneza Pavla. Pri tem je vredno omeniti, da je Knežević oči = tal zdaj Rendelu pristranost, kakor je on opisal britansko vlogo pri vsem teh dogodkih. Rendel se namreč z ostalimi Britanci ni mogel naču = diti, kako da so imeli Jugoslovani toliko časa in smisla za take osebne prepire, medtem ko se je v Egiptu vršila na življenje in smrt gigantska bitka med Rommelom in Montgomeryjem za usodo sveta. Vprašujem se, če ne bi mogel Rendel vprašati Radoja Kneževića, zakaj tako molči o svoji vlo = gi in vlogi svojega brata Žike pri vseh teh dogodkih.

Veleposlanik Rendel si je prizadeval, da bi osebno s pomočjo ministra za pravosodje dr. Milana Gavrilovića, "človeka značaja in osebno = sti", uredil stvar v Kairu. Toda zadnji hip, ko je bilo že vse priprav = ljeno za potovanje, je ta "človek značaja" odpovedal, ker je "tipično" izjavil, da ne gre v Kairo, dokler uporni generali ne kapitulirajo... Sila modro! Le po kaj naj bi potem še hodil v Egipt?!

Jovanovićev padec

Vlada Slobodana Jovanovića je padla predvsem, ker ni moglo priti do soglasja med člani vlade, da bi izdelali deklaracijo o vladanih ci = ljih. Ko prebiram tiste ravne zapisnike iz vladnih sej, se ne morem na = čuditi, kako daleč za časom so korakali naši ministri. Tako Trifunović ni hotel misliti o kakšni federaciji; Grola je bilo sram, da je bil član vlade, ki ni ničesar vedel, bil o ničemer informiran in pri najvažnej = ših aktih sploh ni sodeloval, - a je kljub temu vztrajal v vladi. Kr = njević je zahteval priznanje Cvetković-Mačkovega sporazuma, dočim je bilo za Banjanina najstrašnejše, da je uradni predstavnik kraljevine Jugoslavije (veleposlanik Fotić v Washingtonu) rušil Jugoslavijo. Budi = savljević se je jezil, da vlada sploh nima nobene politike, dočim je Šutej z ostalimi Hrvati izgubil zaupanje v predsednika vlade Jovanovi = ća. Toda tega je branil Gavrilović, češ da je predsednik vlade bežal proč od njih, ko je videl njihove seje, debate... in ni hotel izgubljati časa za to. Pri Rendelu zvemo, da je bežal iz vladnih sej na spiriti = stične...

Po padcu Jovanovićeve vlade (18.6.1943.) je prišlo do vlade Miše Trifunovića (26.6.1943.) Začelo se je s tem, da je bila objavljena ne = ka deklaracija kot deklaracija vlade, čeprav ta v vladi nikdar ni bila izglasovana. Krnjević je začel svoj "Jovo na novo" in stavil konkretne pripombe za dopolnilo besedila v osnutku. Treba je reči, da so bile vse te pripombe, danes gledane, pametne, le vztrajanje na Sporazumu je bilo čisto nemogoče, ker ta sporazum nikdar ni bil sklenjen s srbskimi pred = stavniki. Potemtakem je težko sprejeti vse Krnjevićeve nauke o demokra = ciji. Končno je spet dr. Krnjević povzročil krizo vlade, ko je odklonil vsako razpravo o Sporazumu, (ki ga je sklenil s Hrvati knez in ne poli = tiki,) češ da ga je vendar sprejela vlada, ko je bila še v Jeruzalemu.

V bistvu je šlo tudi v Trifunovićevi vladi za ista vprašanja kot v prejšnji Jovanovićevi. Med njimi so bili glavni srbsko-hrvatski odno = šaji in pa vprašanje generala Mihailovića, od katerega so Britanci pri = čakovali več akcije proti okupatorju.

Če že smatramo srbsko-hrvatski problem kot notranje politično zade = vo, ki se zaveznikov neposredno ni tikala, čeprav je prav to vprašanje neprestano viselo nad vladami kot Damoklejev meč, (ki je končno tudi vla = dam odsekal glave,) pa vendar ni lahko razumeti, da n. pr. niti Jovanovi = ćeva niti Trifunovićeve vlada nista mogli najti neko primerno rešitev glede Mihailovića. O tem je marca 1943. pisal Winston Churchill Sloboda = nu Jovanoviću, tri mesece kasneje pa še zunanji minister Anthony Eden,

ko je bilo očito, da voda teče v grlo in da je na tehničnici cela Mihailo vičeva stvar. Kot je pred leti pisal Ilija Jukić, Slobodan Jovanović teh dveh usodnih pisem sploh ni predložil celokupni vladi v razpravo in reševanje. Ker potem tudi Trifunovičeva vlada v tem Mihailovičem problemu ni bila nič boljša, se je Churchill začel v juliju 1943. ogrevati za uradniško vlado, če se politiki ne bodo zedinili. Da bi rešil, kar se rešiti da, je minister Eden poklical 3. avgusta 1943. k sebi šestorico glavnih ministrov in jim predložil potrebo, da se zedinijo glede programa in da odidejo v Kairo, ki naj postane sedež vlade. Štiri dni kasneje kliče kralj Peter k sebi Trifunovića, Krnjevića, Kreka in Grola (zunanjega ministra), da bi skupaj našli neko rešitev. Po Jukiću je tu tedaj Krnjević izjavil, da ne postavlja nobenih pogojev, ampak da bi rad videl, da bi Srbi vsaj z eno potezo dokazali, da bo bodoča Jugoslavija tudi država Hrvatov. "Naj se gospodje dogovorijo in me potem obvestijo"... Dasi je za tem prišlo še do nekih razgovorov pri dr. Šuteju, vendar niso uspeli rešiti krizo. Kot piše Jukić, Gavrilović ni pristal, da bi bil usodni veleposlanik Fotić premeščen v London, na njegovo mesto v Washington pa da bi prišel Ilija Šumenković, ki so ga Hrvati favorizirali. Predsednik vlade Trifunović je tiste dni izjavil dr. Kreku, da ne more "praviti nikakve koncesije Hrvatima" in je zato demisioniral.

Tako so 10. avgusta 1943. končno uspele vse zakulisne, predvsem velesrbske intrige, ki so vrgle poslednjo politično vlado in pripeljale na čelo vlade Božidarja Purića, politično enega najnesposobnejših ljudi, kar jih je tedaj premogla prva emigracija. Čeprav se je osebno poznal z Edenom in je ta računal na njega, sta prav kmalu prišla navskriž, ko Purić ni hotel razumeti Edenovih nasvetov (po povratku s konference v Moskvi, oktobra 1943.) in mu je odvrnil, da se bo že sam zmenil s Stalinom, (ki ga pa seveda kljub posredovanju Beneša nikdar ni hotel sprejeti.)

3. decembra 1943. je potem Purić izdal famozno izjavo, v kateri je napovedal uničenje partizanov, obenem pa napadel zaveznike, češ da so oni krivi stanja v Jugoslaviji. Prišlo je do sestanka med Churchillom in Purićem, ki - seveda - ni uspel in ko so še Angleži ugotovili, da je bila iz Purićeve okolice širjena vest, da misli Anglija na separaten mir s Hitlerjem, (o čemer je poročal kairski TASŠov dopisnik v Moskvo,) je bila Purićeva usoda zapečatena, odprta pot Šubašiću, ki je nato postavil 1. junija 1944. vlado in pripravil pot Titu.

Če ob vsem tem omenim še generala Radovića, ki je nedavno pisal v pariškem "Savremenu", da vlada Slobodana Jovanovića ni hotela skleniti vojaškega pakta z Britanci, ki so ji ga ponujali, se potem res ni čuditi, da smo doživeli tak grandiozni politični polom.

Ljudje in značaji

Da bi bila vsa stvar še bolj razumljiva, si je vredno ogledati mnenje, ki ga je imel veleposlanik Rendel o posameznih jugoslovanskih ministrih. To je tem bolj merodajno, ker je Rendel mogel vplivati na ljudi v Foreign Officu in je seveda vplival, pa je zato moč slutiti, da se splošno razpoloženje britanskih vladajočih krogov ni moglo najbrž do štiri razlikovati od Rendelovega.

Po Rendelu je bil Slobodan Jovanović izobražen, inteligenčen in pogosto moder ter zelo načitan mož, ki je od vseh še najbolj razumel britanski značaj, dasi ni mogel razumeti, kako je mogoče voditi politiko brez kavaren. Toda Jovanović ni imel prave avtoritete nad svojimi ministri in je bilo od njega pogosto težko doseči, da bi vzel politiko dovolj resno. Rendel tudi ni mogel razvozlati, zakaj se je udeleževal spirističnih sej. (Zakaj je vladne zapuščal, je odkril Gavrilović.) Toda če prav je bil Jovanović Rendlov dober prijatelj, mož ni bil primeren za krize. Ni bil borben politik, ampak si je želel, da bi sedel med knjigami in študiral.

Trifunović je presenetil Rendela s svojim čudenjem, da Angleži ne poznajo pretepanja, nožev in aretacij, ker potrpežljivo čakajo v "kjujih".

Minister z najmočnejšim značajem, "najbolj resen", je bil Gavrilović, ki ga je imel Rendel rad, toda je bil vročeglav in nasilen s svojimi

nazori. Rendel misli, da si je Gavrilović težko predstavljal, da bi kdor koli mogel gledati na kakršno zadevo brez strasti in objektivno.

Odločni in odločilni Radoje Knežević je bil kraljev osebni svetovalec, toda v nobenem pogledu ni deloval v soglasju z vlado. Nikdar ni dovolil, da bi ga ambasador obiskal v njegovem stanovanju. Nekoč je pozno ponoči prišel k Rendlu in mu prinesel sestavljeno svojo listo vlade, ki naj bi bila naslednji dan imenovana; po kralju kajpak.

O hrvatskih ministrih Rendlova sodba ni ugodna, ker jih ni uspel pregovoriti, da bi nedvoumno obsodili ustaške zločine. V tem odklanjanju je videl "tipično kratkovidno trmo". Niso se znali pokazati modre in velikodušne, ampak so pogrevali stare težave. Oboji, Srbi in Hrvati, pa enostavno niso doumeli, zakaj je v tej vojni sploh šlo. Niso dojeli, da bo po njej prišel nov svet. Vsi njihovi spori so imeli, po Rendlu, toliko pomena kot "razprave arheologov o Ninivah in Tiru".

Rendlova sodba o Slovencih je ugodna, pečrav kasneje, ko je zastopal britansko vlado v komisiji za sklenitev avstrijske mirovne pogodbe, ni imel dosti razumevanja za avstrijske Slovence. Za "majhnega moža zdrave pameti". dr. Kreka pravi, da je bil vedno pripravljen pomirjevalno vplivati in iskati pametne rešitve, toda ni imel niti avtoritete niti osebnosti, da bi prepričal srbske in hrvatske kolege v vladi. Poleg tega je bilo Slovencev premalo, da bi mogli imeti kak resničen vpliv v ju goslovanski politiki.

Njihova odgovornost

To bi bil nekakšen grobi oris naših emigrantskih vlad med zadnjo vojno, kolikor ga je moč posneti po pičlih virih; ki so na razpolago. Slika bi seveda gotovo bila popolnejša, podrobnejša, če bi bili na razpolago delni arhivi teh vlad, ki se nahajajo zdaj v Ameriki v posesti nekaterih tamk. Slovencev. Trdijo tudi, da je general Živković zapustil svoje Spomine, ki jih hrani neki drug Slovenec v Rimu. Ali so si take Spomine izdelali tudi ostali gospodje, ni moč ugotoviti.

Vtis imam, da je bilo pred kapitulacijo Italije (septembra 1943.) še moč rešiti "demokratsko" stvar, če bi imele vlade nekoliko več smisla za realnost in če bi upoštevale mednarodne politične činitelje in predvidevale novo dobo, ki prihaja po vsaki veliki vojni. Kasneje je pa bilo vsak dan jasneje, da je bila Mihailovičeva in naša stvar politično - in s tem seveda tudi vojaško - izgubljena. Naj so že razmere v domovini vplivale v eni ali drugi obliki, še vedno sem mnenja, kar sem trdil pred leti, da v političnem pogledu nosijo emigrantske vlade poglavitno odgovornost za Titovo zmago. Kdo pa naj jo nosi če ne vlade? In zakaj ti nesrečni medvojni politiki zdaj o tem tako složno molčijo?

D.P.

TITA SRCE BOLI (Dopis)

Kot da bi odgovarjal "Klicu Triglava", se je oglasil Tito v intervjuju NEW YORK TIMESu 4. marca. V uvodniku "Slovenija", orožje in mir" (KT 225) je stalo vprašanje, kdo vendar ogroža Jugoslavijomda je treba jasno dati moč njene armade. Tito se je pritožil nad raketnimi oporišči v Italiji, češ da so nevarna za Jugoslavijo. Kot navadno so njegove pritožbe povzeli in raztegnili jugoslovanski časopisi. Pravijo, da raketna oporišča v Italiji večajo nevarnost v tistem delu sveta. Če bi v primeru vojne rakete letale preko Jugoslavije, bi kršile njeno nevtralnost. Čeprav je zaradi pretečega maščevanja predvsem Italija v nevarnosti, Jugoslavija ne more mirno preiti preko te zadeve, pravijo.

V resnici jih čevelj pač drugje žuli. Hitler je še v svežem spominu. Pregezil je nevtralne države, ki so mu bile na poti, da bi vsekal po svojih sovražnikih. Tito se pač zaveda, da v Moskvi niso nič bolj rahlo - čutni kot Hitler svoje dni. Če bi izbruhnila vojna, ne bi bilo težko ostati nevtralen zaradi Zapada. A Sovjeti bi brez pomišljanja udarili preko Jugoslavije, če bi jim tako kazalo, recimo, da zavzamejo raketna oporišča v Italiji. Nevtralnost Jugoslavije bi jih prav tako malo brigala, kot jih je brigala nevtralnost baltičskih držav. (Konec na str. 12.)

IDEOLOŠKE KUPČIJE

Na Novega leta dan, ko običajno pričakujemo bodrilnih besed, da je pretežnost za nami in bodočnost naša, nas je razočaral Rodoljub Čolaković, ki je v KOMUNISTU, organu Zveze jugoslovanskih komunistov, napisal okroglo enajst stolpcev - eno stran in pol - dolg članek "Ob priliki 40-letnice oktobrske socialistične revolucije" brez "happy-end"-a na koncu.

Zakaj nas delavci nočejo?

Zakaj se socializem uvaja brez nas?

To sta dve vprašanji, ki ju je Čolaković neizprosno postavil pred tovariše - jugoslovanske in ostale. Dve vprašanji, od katerih zavisi usoda komunističnih režimov in partij, in katerih obstoj danes niti komunisti sami ne morejo več zanikati. Toda: ali so komunisti sposobni odnoso ali jim je sploh možno najti nek lek proti temu naraščajočemu pojavu?

Čolaković ugotavlja, da je socializem napravil velik napredek v zadnjih 40 letih in da je postal sistem svetovnega obsega. Toda k temu, priznava Čolaković, niso pomagali samo komunisti in njihove partije, marveč tudi druge struje v delavskem pokretu in proti-imperialisti, ki so izvojevali delavskemu razredu socialne položaje.

Toda kljub temu, da je zgodovinski razvoj potrdil pravilnost marksistične teorije o neminovitosti socializma, komunisti ne morejo reči, da se je njihov vpliv razširil v isti meri. Razširitev socializma ni šla in ne gre roko v roki z razširitvijo komunizma. "Dober del delavskega razreda, a da o ostalih neproletarskih delovnih množicah sploh ne govorimo, ni pod komunističnim vplivom," ugotavlja Čolaković. "Še več: del teh delovnih ljudi (delavcev in ostalih) se hladno ponša napram komunistom. In to ne velja samo za voditelje njihovih organizacij, katere bi buržoazija mogla kupiti. Celo v deželah, kjer se socializem gradi, obstoja nezadovoljstvo med delovnim ljudstvom - in celo med delavci."

Čolaković pri tem jemlje v obzir vse poznane izgovore, ki so se jih komunisti svoje čase posluževali, da bi pojasnili te pojave, kot recimo reakcionarno delovanje z oblasti vržene buržoazije in njenih podreptnikov ter intervencijo reakcionarnih krogov iz tujine. Po njegovem mišljenju so vzroki drugod in mnogogloblji. Za primer mu je Madžarska - "ta žalostna izkušnja, ki nas sili, da razmislimo, če ni morda v praksi držav, v katerih so komunisti odločilna sila, nekaj, kar množice odnoso vsaj del množic odbija; če ni morda v njihovi politiki nekaj, kar vzbuja nezaupanje pri gotovem delu delovnih ljudi v kapitalističnih deželah."

Človek se Čolakovičevi naivnosti ne more dovolj načuditi. Tu je mož, ki mirne duše postavlja najbolj hinavsko vprašanje, kar ga nek komunist premore v svoji nemoralnosti, a da pri tem niti z očesom ne trene.

"Borci za socializem danes niso več samo komunisti in komunistične partije - neke majhne in po celem svetu razbite sekte - marveč ogromna sila, ki jo predstavlja zbor pokretov, partij in tendencij, ki delujejo in se prebijajo na vseh koncih in krajih... Za nas komuniste je tuje in nevarno, da z viška gledamo na one ljudi in pokrete, ki prav tako na razne načine iščejo socialističnih rešitev za probleme svojih dežel..."

"Mi komunisti ne smemo podcenjevati, a še manj pozabiti, da obstojajo še vedno močni predsodki v zavesti gotovega dela delovnih množic napram komunistom, kar tudi, da obstoja nezaupanje v nekomunističnih delavskih strankah kar se tiče namer in ciljev komunističnih partij. Z neizprosno analizo teh pojavov moramo pazljivo ugotoviti, v čem leže vzroki za to in v koliko je praksa v nekaterih deželah dovedla do tega. Samo ako se najdejo pravi in vsi vzroki, bo možno premostiti ta jez, odpraviti predsodke in vzpostaviti zaupanje, ki je tako potrebno soborcem za isti cilj. Tedaj bi njihova akcija, različna po oblikah, lahko imela neprimerno večji socialno-politični učinek kot pa danes; tedaj bi borba za socializem potekala hitreje in z manj bolečinami; a njihovi odkriti in prikriti sovražniki bi bili lažje izolirani."

Čolakovičeva računica

Čolakovičeve ugotovitve bi bile morda pozdravljene kot znak iskrenosti in pripravljenosti, da se stvari v socialističnem taboru razčistijo in postavijo na svoje mesto - za blagor socializma - pred recimo dvajsetimi leti ali vsaj takoj po Stalinovi smrti, toda ne danes. Ako je bila Čolakovičeva namera, da iskreno izpraša svojo komunistično vest in vest komunistov v vzhodni Evropi, potem bi človek pričakoval, da bo tudi enako iskreno odgovoril na svoja lastna vprašanja - brez namigovanja in hinavščine, kajti nihče mu ne more verjeti, da takih odgovo-

rov ne ve. Ako že zahteva neizprosno analizo nezaupanja, ki ga imajo socialisti in ostali delovni ljudje napram komunistom, potem mu pač ni treba iti daleč, da poišče vzrokov - v prvi vrsti v Jugoslaviji sami. Dopisnik MANCHESTER GUARDIANA ki smatra, da je Čolaković s svojim člankom "sprožil prvi strel" v novi ideološki vojni med Titovci in Moskvo, je bil zato pri svoji oceni precej plitev.

Ideološko vojno v smislu Čolakovičevega članka lahko vodijo samo oni, katerih delovanje in metode so različne od kremeljskih. Toda v čem se titovske metode in odnosi napram socialistom in ostalim delovnim ljudem razlikujejo od moskovskih? Ako želi Čolaković najti "prav vse vzroke", potem bi moral začeti najkasneje s ponašanjem komunistov med vojno in stališčem, ki ga je KPJ zavzela napram raznim socialističnim strujam za časa okupacije. Toda ne. V tem istem članku Čolaković ponavlja stare teze o sodelovanju z okupatorjem in klasnih interesih buržoazije in skuša opravičiti postopke KP, s katerimi je izigrala socialistično razpoloženje delovnih ljudi in v procesu likvidirala vse delavske in napredne pokrete v Jugoslaviji izven KP. Toda kdo bi se temu čudil? Saj to so komunisti dosledno napravili tudi v Rusiji in kasneje v ostalih satelitskih deželah, ko so se s pomočjo socialistično nastrojenih ljudi dokopali do oblasti z izgovorom, da so samo komunisti oni, ki se resnično in lojalno bore za interese delovnih ljudi. Čuditi pa se je, da so Čolaković in njegovi kolegi toliko za lu no, da smatrajo, da je danes še možno igrati isto igro.

Ko je z 20. kongresa sovjetske kompartije odmeval Hruščev napad na Stalina in poziv k ljudskim frontam, se je v nekaterih krogih pričakovalo, da bo morda prišlo, vsaj ponekod, do skupne delovne akcije komunistov in socialistov. Toda o tem ni bilo ne duha ne sluha. Ravno obratno se je zgodilo. Prišlo je še do večjega razcepa in do potresov v samih komunističnih partijah, kar se je pojačalo s slučajem Madžarske. Kje so stali takrat Čolaković in njegovi? Pozabili so na delovno ljudstvo in se oklenili oblasti z obema rokama. Spoznali so, da vodi vsak kompromis z delovnimi ljudmi v likvidacijo komunističnega režima, režima svoje partije, in pohiteli so, da se sporazumejo s Hruščovom. Dakle oblast za vsako ceno. Komunistično izdajstvo delavskega razreda in njegovih pokretov ter izkoriščanje istih za doseg lastnega monopola je ustvarilo tisti prepad, tisto nezaupanje, katerega Čolaković hoče "neizprosno analizirati". A to je dejansko - samomorilno. Komurkoli od komunistov je ta Čolakovičev poziv namenjen, bo ostal brez odziva. Po mojem mišljenju Čolaković to tudi ve in zato je cilj njegovega članka neke druge.

Mednarodni položaj se nikakor ne razvija v prid komunizmu ali sovjetskemu imperializmu. Možnost umika sovjetskih čet iz vzhodne Evrope v okviru enega ali drugega mednarodnega sporazuma ter poboljšanje ozračja s kako uspelo konferenco med velikimi silami, ki bi zmanjšalo hladno vojno, bi spravilo titovski režim v nov položaj. Kakšen bi ta položaj bil, je trenutno težko točno predvidevati. Toda eno je gotovo: titovski režim bi moral računati takrat še bolj nase kot mora to danes. Marsikatera brezplačna pomoč in usluga z Zahoda bi postala manj in manj samoumevna. Za vse bi se moral titovski režim boriti na isti način kot ostale države, ki niso imele srečo, da bi sedele na dveh stolih. Zveze z gotovimi krogi na Zahodu bi zato postale sila dragocene, zlasti še, ako obstoja možnost prihoda socialistov na oblast (recimo v Angliji, zahodni Nemčiji, itd.). Izgradnja socializma - ob strogi opoziciji komunizmu - so proglasile Indija, Burma, združena Naserjeva arabska republika, itd. Vse to mora nujno vplivati na gospodarsko stanje v Jugoslaviji, ker prizadeva njen uvoz, izvoz in proizvodnjo. Izgleda, da z nečem podobnim računajo tudi v drugih vzhodno-evropskih državah, saj je recimo češkoslovaški predsednik vlade Široky obiskal lepo število južno-azijskih dežel, kjer se ni zanimal samo za "mir", ampak tudi za "business". Njemu je sedaj sledil romunski predsednik vlade Stoica. Titovci bi bili veliki slepci, ako ne bi jemali vsega tega v obzir in napravili vse, da tovariško izpodkopljejo tla svojim tekmečem. A to lahko storijo najučinkovitejše, ako ustvarijo pred vsem dobre politične odnose z onimi, katerih beseda utegne nekaj zaleči. Izgleda, da titovci računajo, da si bodo te odnose utrdili, ako se pokažejo v objektivni luči in istočasno hinavsko zavijejo oči napram vzhodni Evropi, češ, nekaj smrdi v deželi Danski.

Kdo jim bo nasedel, ni niti važno niti odločilno, ker je možnost kakega skupnega nastopa ali celo povezovanje med socialističnimi silami in komunisti na notranje in zunanje političnem področju v svetovnem obsegu zelo majhna. Komunisti enostavno niso v stanju, da ta položaj popravijo, ker bi se sicer morali odpovedati svojemu lastnemu bistvu. A socializem je danes že toliko razširjen in utrjen, da se socialisti lahko brez škode odrečejo kakršnemukoli sodelovanju z boljševiki in Čolakoviči.

Lojze Zupan

Naš prispevek k jugoslovanski volilni kampanji:

Kaj bi se zgodilo, če bi poslanskega kandidata v domovini nenadoma pičilo, da govori resnico? S.T. si je izmislil ta-le

VOLILNI GOVOR, KAKRŠNEGA ŠE NI BILO

Tovariši in tovarišice! Dovolite mi predvsem, da se zahvalim vam, delovnim ljudem tega kraja, za udeležbo na tem sestanku, kakor tudi za to, da ste me postavili za poslanskega kandidata in da mi boste oddali običajnih 90% glasov. Saj drugega vam ni preostalo. Aktivisti in podrepniki vladajoče partije so poskrbeli, da so celo bolni in šepavi prišli sem in da bodo volili. Kdo neki bi bil tako neumen, da bi se hotel zameriti oblasti in bi ostal doma? Če bo zaradi tega trpela proizvodnja, ker tratite čas na mitingih, se zavedajte, da smo potratili že mnogo časa in da se malo več ne bo nič poznalo.

Bo slavní zmagi nad fašizmom, h kateri so naši narodi prispevali po memben delež v herojskih dneh narodnoosvobodilne vojne, med katero je komunistična partija spretno izvedla revolucijo in pospravila nasprotnike s tem, da jih je potlačilav isti koš s slugami okupatorja, je našo ljudstvo pod priganjanjem partije doseglo sijajne uspehe v gradnji socializma za boljšo bodočnost naših narodov in vsega človeštva. Zgradili smo potrebno industrijsko bazo, pri čemer so se pojavile disproporcije v razvoju proizvodnje blaga za široko potrošnjo in poljedelstvu, kar je bilo v danih pogojih nujno. Kako bi mogli pričakovati kaj več od državnih in gospodarskih vajencev, ki so prišli na oblast, posebno še, ker jih je ovirala okostenela ideologija?

V našem razvoju smo dosegli zavidne uspehe. Številka vam ne bom navajal, ker jih morate znati že na pamet, saj vam jih neprestano trobimo. Poglejte raje dejstva: vsi naši politični funkcionarji, kakor tudi voditelji tako v komunah kakor v proizvodnji, se vozijo v avtomobilih na stroške socialistične skupnosti. Skrbeli bomo za nadaljnji dvig njihove življenjske ravni.

To je naša glavna naloga. Ker se bojimo druge Madžarske, bomo skušali nekoliko povečati realne plače delavcev in uslužbencev. A če bodo preveč narasli dohodki kmetov, jih bomo že privili po svoje, čeprav hočemo povečati kmetijsko proizvodnjo. Kadar namreč gre za več socializma ali boljše življenje, je socializem vedno na prvem mestu. Preteklost nas je v tem pogledu malo naučila.

Tovariši in tovarišice! Dosledna neblokirska politika naše države v skladu z načeli mirnega sožitja nam je pridobila velik ugled v svetu. Ves svet se čudi Titovi akrobatski spretnosti, ko lovi ravnotežje med Vzhodom in Zapadom. Kjer imajo televizijo, se mu smejejo, kadar jeclja v svojih intervjujih. Le njemu podobni kozli v nerazvitih državah Azije in Afrike, ki so si nedavno pridobile neodvisnost in se zato slabo znajdejo v politični igri, mu ploskajo in se z njim pajdašijo.

Tovariši! Pojavi nezadostne orientacije na decentralizacijo in demokratizacijo preko organov delavskega samoupravljanja v gospodarskih organizacijah in družbenega upravljanja v komunah in na ostalih poljih; oziroma pomanjkljivosti, ki se kažejo v dezorientaciji, brezperspektivnosti in pasterizaciji najbolj aktivnih elementov ter pomanjkanju afirmacije instrumentov, ki stimulatívno vplivajo na borbo proti birokratizmu in administrativnim pojavom, a za najširši demokratizem v našem družbenem in političnem življenju, so nujna pojava v danem razvoju našega socialističnega družbenega reda. Če ne veste, kaj to pomeni, vam po pravi povedi povem, da tudi sam ne vem, kaj govorim. Zato dovolj.

Naj živi socialistična....

- Poslušalci so navdušeno ploskali, veseli, da je govora konec. Nato je govornika odpeljala milica. Kasneje so ga obtožili, da je njegov oče sodeloval z avstro-ogrskim okupatorjem med prvo svetovno vojno.

SLOVENSKA GOVORICA OFRANA NA SODNIJI

(Od posebnega dopisnika)

Že večkrat v zadnjih letih je bilo pisano o trpljenju naših ljudi v Beneški Sloveniji, kjer gre laški šovinizem tako daleč, da prepričuje mlade slovenske mamice, naj govore z dojenčki samo italijanski, da se bo otročiček prej znašel, ko bo s culo hodil po mestih Italije in iskal kosa kruha, ki mu ga siromašna domača zemlja ne bo mogla dajati. Na žalost naš človek pri tem nima opore niti pri krajevnih cerkvenih oblasteh, ki namesto, da bi bile samostojne, še podpirajo civilno oblast, kot piše "Patria del Friuli". Kdor pa se upre tej nečloveški in nedemokratski maniri, jema ti človeku njegovo govorico, ta pa postane žrtev krivičnih napadov.

To se je zgodilo tudi č.g. Angelu Kračini, župniku pri Sv. Lenartu v Benečiji, ki oznanja Slovincem božjo besedo v slovenskem jeziku, čeprav je on sam furlanskega rodu. Čitatelji Klica Triglava se bodo tega pošte nega moža gotovo dobro spomnili, saj je bilo v tem listu pred leti več = krat pisano o njem in njegovi pravici, ki jo je iskal po sodiščih. To je bilo leta 1955., ko je tožil urednika listov "Il Friuli Liberale" in "L' Arena di Pola". Slo je za članek famoznega Artura Manzana, ki je očital g. Kračini filotitovstvo in iredentizem v korist Jugoslavije.

Začela se je pravda, ki se je vlekla dve leti in je bila razprava šestkrat preložena. Vsa zadeva je marsikomu postala mučna, tudi sodnikom, kajti pravda za čast tega duhovnika se je spremenila v pravdo za pravi = co do rabe domačega slovenskega jezika v tej pokrajini, ki je takorekoč okoli obdana od Jugoslavije in v kateri že devetdeset let brani slovensko prebivalstvo svoje pravice, kakor si jih pač more.

Sam proces je vzbudil mnogo zanimanja, saj so prihiteli časnikarji vse od Rima do Trsta. Trije zelo znani odvetniki so branili obtožence in poskušali so prevreči zadevo na obsodbo slovenskega jezika in na ti = ste, ki se še drznejo govoriti v njem, zlasti javno v cerkvi. Med razpra vo je bilo govora o naravnih pravicah, o božji zapovedi: "Učite vse naro de!", o tradiciji, zgodovini beneških Slovencev, o cerkvenem pravu, o do ločilih Sv. Stolice, o nastopih slovenske beneške duhovščine v Rimu pro = ti krajevnim elementom, ki ne izvršijo svoje dolžnosti itd. Ves čas pro = cesa so na mizi ležale vse izdaje slovenskega katekizma za 100 let nazaj.

Odvetniki toženih so storili vsemda bi razpravo odlagali in odlaga = li. Ponujali so tudi sporazum in prosili za poravnavo na tihem, češ da naj bi župnik g. Kračina umaknil tožbo, - kar bi seveda potem isti ljudje iz = rabili, češ, da se je umaknil... Marsikateri pošten Furlan je rekel Sloven cem: "Prav imate. Ne popustite!" Obramba je pripeljala tudi priče iz Beneš ke Slovenije, ki naj bi dokazale, da v njihovih krajih res ni Slovencev... Ko pa so ti "italianissimi" zagledali domače duhovnike, ki so pričali se = veda v korist g. Kračine, so se ustrašili.

Končno je le prišlo do obsodbe. Pisec ogabnih člankov ter oba ured = nika so bili kaznovani po 5 mesecev in 10 dni zapora ter 44.445 lir glo = be, vse skupaj pa na povračilo sodnih stroškov ter na 200.000 lir odškod nine g. Kračini in 90.000 lir njegovemu odvetniku. Kazen je pogojna in vsem trem je sodišče priznalo olajševalno okoliščino, češ da so ravnali "iz posebno vzvišenih razlogov moralnega in socialnega značaja". Čudna rimska pravica! A kljub temu so obtoženci vložili priziv, o katerem bo reševalo prizivno sodišče v Trstu.

"Patrie del Friul" je zapisala: "Izid procesa je imel naravno silen odmev v vseh nacionalističnih krogih vseh tendenc; zanje je ta pravična in objektivna sodba nekaj nezaslišanega..."

Prav pa bi bilo, da bi si ta proces zapomnili tudi oni, ki bi po svo ji sveti dolžnosti morali spregovoriti v obrambo dobrih duhovnikov. Za = kaj jim je Bog dal oblast? Samo častitka potem, ko si je prečastiti sam pomagal do pravice, je zares slabo spričevalo za takega božjega služab = nika!

V zgodovini beneških Slovencev pa bo stalo zapisano, da so slovenski duhovniki s svojim poštenjem delali za svoje ljudstvo, kljub velikim žrt = vam in kljub majhnemu številu prijateljev, da so s tem delali za vero, i = stočasno, ko Cerkev po drugih slovenskih pokrajinah ječi pod komunizmom in ni mogla priti na pomoč bratom v Benečiji.

PISMA UREDNIKU

"JUGOSLAVIJA": G.urednik! Vaši zaključki o združenih evropskih državah v uvodniku "Jugoslavija" (KT 224) se mi ne zdijo ravno točni. Res je, da bo preteklo še precej časa, predno bo prišlo do razčistitve položaja v Evropi ne le zaradi "dveh Evrop" ampak tudi zaradi nerešnih vprašanj med posameznimi evropskimi narodi in državami, toda to nikakor ne pomeni, da Združene evropske države ne bo že pred tem. Združene države Amerike bi po Vaši logiki morale vključevati prav vse ameriške države ne le v severni ampak tudi v južni Ameriki. Kot vemo, Z.D.A. ne vključujejo vseh ameriških držav in narodov niti v severni Ameriki, pa jim zato nihče ne odreka pravice, da se imenujejo, kot se imenujejo: Združene države Amerike. Analogno lahko tudi Združene evropske države nastanejo samo iz držav zahodne Evrope ali iz držav zahodne in srednje Evrope. Kdo se bo tem državam kasneje še pridružil, bo zaviselo od mnogih činiteljev, ne nujno političnih. Združene ameriške države še vedno naraščajo po številu svojih federalnih edinic in v tem pogledu niso statične. Gospodarski in politični razvoj v zahodni Evropi se izza zadnje vojne giblje v smeri integracije in to ne ravno pod pritiskom komunistične nevarnosti, razje ameriške in britanske v gospodarskem oziru, kar daje misliti, da vprašanje rešitve problema "dveh Evrop" ali dveh Nemčij ali samega režima v Rusiji ne more nujno odložiti ustvaritve združenih evropskih držav v neogled. Čisto možno je, da bodo te države obstojale še preden bo konec komunistične strahovlade na vzhodu in komunističnega režima v Jugoslaviji, kar je nedvomno podprženo daljšemu procesu, katerega bi pa baš taka politična in gospodarska tvorba, kot so združene evropske države v zahodni in srednji Evropi lahko samo pospešila. Pri tem nikakor ne trdim, da nimate prav, kar se tiče odnosa naših narodov do Jugoslavije. Nasprotno, menim, da bi bilo nespametno razbiti Jugoslavijo, predno se ta pridruži takim združenim evropskim državam. Bolje je iti v to skupnost s celim telesom kot je, kot pa da bi vsak od jugoslovanskih narodov moral iti šele skozi proces mednarodnega priznanja, razmejevanja itd. Šele po tem, ko bi Jugoslavija že bila član takih združenih evropskih držav, bi prišel čas za morebitno ponovno proučitev položaja v luči danih prilik. To bi tudi eventualno dalo možnost za miren prehod na kake nove državne formacije na področju sedanje Jugoslavije, ako bi jugoslovanski narodi zares spoznali, da jim ni mogoče več živeti v skupni državi. Lojze Zupan

(Nisem mnenja, da je moč primerjati Evropo z Ameriko iz katerega koli vidika že. Evropa je bila geopolitični, kulturni in duhovni pojem, ko so po severno ameriških prerijah Indijanci še konje pasli in je bilo komaj moč govoriti o ameriških kolonijah in še to zgolj v izkoriščevalnem in ne še političnem pogledu. Kje so tedaj bile še Združene države Amerike! Evropa je pač ena, sicer je ni in ta osnovna misel je bila razvidna iz omenjenega uvodnika. Igra z besedami o nazivu tu ne prihaja v poštev. - Pač pa ni bilo jasno razvidno v istem uvodniku, takoj za "Evropo", kaj je bilo mišljeno pod "nemškim vprašanjem", na kar nas je opozoril neki narčnik. Tu smo mislili seveda na tisto "nemško vprašanje", ki zadeva nas Slovence kot njihove sosedo in ne na Nemčijo, kot je bila razdeljena po drugi svetovni vojni. Urednik.)

"IZ BOJEV ZA SLOVENSKO AVTONOMIJO": G.urednik! V svoji študiji trdi g. Erjavec, da je teza o jugoslovanskem edinstvu romantična bajka, kar da je eden prvih vzrokov, da naš nadaljnji razvoj ni šel organsko naprej. Logično bi morala biti romantična bajka celo krščanstvo, ker vemo, da so se krščanski narodi celih dva tisoč let med seboj klali ter bi ga potem takem morali zavreči. Romantična bajka ni nič manj "federativna združena Evropa" in cela "krščanska demokracija" svobodne Evrope, ker poznamo te "krščanske demokratske sosedo" vseh Slovanov, nazadnje pa posebnost naše. O hrvatski megalomaniji ni treba izgubljamati besedi, ker jo imamo in smo jo imeli v glavah naših politikov preveč sami. In ta še danes živi. Komur ni bil všeč centralizem dr. Natlačen, ta je lahko postal njegova žrtev, če je imel hrbtenico. Politična zrelost slovenskih množic ni bila nič večja od hrvatskih. Ene je vodil duhovnik na deželi, drug pa liberalni mogotec. Medsebojno razmerje teh dveh strank je bilo ta

ko sovražno, da je tretji, številčno slabéjši, to njuno "pozitivnost" in "konstruktivnost" - požel... Nepoznavanje in nerazumevanje Srbijancev in premajhno upoštevanje hrvatskih, slovenskih in sploh "prečenskih" tradicij, naj bi bil tretji vzrok. Srbi so nosili odgovornost za celo državo v pretežni meri do druge svetovne vojne, spričo razdiralnih sil tujih, nam sovražnih sosedov, katerim močna Jugoslavija ni šla nikdar v račun in jim še danes ne gre. In te tuje sile so se posluževale vseh mogočih sredstev, da to nevarno sosedo razbijejo. In v tem obstoja srbski realizem, kateri je zaščitil Srbe, nič manj pa nas Slovence in Hrvate. Kot vidimo, danes ne bi smel nihče pisati zgodovine o teh dogodkih, katerih razvoj še ni končan, tem manj je pa iskati krivce tam, kjer jih ni.

Da je danes še Jugoslavija, priznajmo, je zasluga današnjega režima, komu to prav ali ne. Današnji režim bo v zgodovini Jugoslavije predstavljal člen v verigi razvoja jugoslovanskih narodov, četudi je rdeč. In ima zato absolutne zasluge, medtem ko zunaj emigranti tega realizma po večini ne morejo razumeti. Srbsko-hrvatsko vprašanje pa bodo rešili mešani zakoni, ki gredo v stotisoče in bodo še šli v stotisoče preden bodo emigrantski voditelji, zunaj svoje države pri kozarcu vina, našli nek pameten sporazum.

Slovenski realizem pa ima trdno podlago v tej "romantični bajki", kajti obstoj slovenskega naroda je edino mogoč v federativni Jugoslaviji in nikdar izven nje. Zato se bodo Slovenci za svoj realizem ali "romantično bajko" tudi borili ob strani vseh Srbov in večine Hrvatov doma (ne onih zunaj, ki se po večini ne bodo nikdar vrnili,) proti vsem, kateri bi ta naš skupni dom hoteli razbiti.

Dr. Ing. Janko Grampovčan

"OB PRAVEM ČASU": G.urednik! Najbrž bi me g. Vilder krstil za mladeniča, čeprav se nagibljem k plešavosti, a vseeno bi mu preko Vašega lista rad povedal, kako škoda je, da potiska g. Lovrenca in "njemu podobne" kritike svoje knjige v kot, medtem ko se sam postavlja na vzvišeno stališče svojih petdesetletnih političnih izkušenj. Tako stališče naj zavzema jo onemogli starčki, ne pa g. Vilder, saj je bistrina njegovega pisanja vse prej kot starčevska! Naj torej prepusti sklicevanje na leta tistim, ki počivajo na trohlih lavorikah! Spomni naj se, da ljudje vedno znova delajo iste napake in jim je zato treba neprestano kazati pravo pot. Zato ni treba postavljati "mladeniče" v kot. Naj jih g. Vilder raje nevsiljivo pouči z nadaljnjimi sestavki izpod svojega peresa.

L.P.

SLOVENSČINA: G.urednik! Ali mi lahko g. Erjavec ali pa Vi pojasnite, kaj pomenita besedi "dezavuirani" in "neprištevitost", ki ju zasledim v začetku 5. poglavja Erjavčeve razprave "Iz bojov za slov. avtonomijo"? M.N.

TITA SRCE BOLI (Zaključek s strani 6.)

A četudi v Italiji ne bi bilo raketnih oporišč, bi Sovjeti vseeno udarili preko Jugoslavije, če bi se jim tako zazdelo. Še več: edino strah pred strašnim povračilom jih drži na uzdi. Prav raketna oporišča pomagajo k vzdrževanju ravnotežja v svetu. Tita pri vsem tem pač hučo srce boli; rdeče in komunistično kot je, ga srce vleče na vzhod. A pamet mu pravi, da zanj ne bo dobro, če Moskva zavlada nad svetom. Zato se mi prav zares zdi, da v levi pesti, dvignjeni v komunističnem pozdravu, Ti drži figo za Zapad in upa, da ga komunizem ne bo pokončal.

Na naslednjih dveh listih priobčujemo 3. nadaljevanje razprave g. Frana Erjavca: "Iz bojov za slovensko avtonomijo"

KLIC TRIGLAVA izhaja okoli 20. v mesecu in ga izdaja "Slovenska Pravda". Njeno mišljenje predstavljajo samo oni prispevki, ki so podpisani od izvršnega odbora. - Naročnina za list znaša v Vel. Britaniji £ 1.4.0 na leto odnosno 6/- na četrt leta, v severni Ameriki pa \$ 3.50 za navadno in \$ 7.00 za letalsko dostavo, drugod pa odgovarjajoča protivrednost.

NAŠ NASLOV: BM-TRIGLAV, LONDON, WC.1.

Kralj Aleksander je tedaj tudi res uvidel, da ni druge rešitve in sklenil takoj po vrnitvi iz Francije izročiti vlado Ninčiču s programom, kakršnega mu je bil začrtal Aca Stanojevič. Do tega pa ni več prišlo, kajti kralj je bil v Franciji umorjen in ves načrt je padel v vodo. Sledili sta sicer še dve prehodni vladi, toda vse je bilo prepričano, da je nastopil odločilen preobrat, v katerem bo končno urejeno medsebojno sožitje vseh treh narodov in rešena latentna državna kriza.

7. J.R.Z. in "ZDRUŽENA OPOZICIJA"

V začetku meseca junija, torej še za časa Jeftičeve vlade, so se začeli na iniciativo radikalov konkretni razgovori z dr. Korošcem in Spahom za ustanovitev "Jugoslovanske radikalne zajednice", ki naj bi predstavljala samo koalicijsko obnovljeno radikalno stranko, S.L.S. in dr. Spahove stranke, ki naj bi prevzela vlado, v najkrajšem času vrnila vse demokratične svoboščine ter izvedla nove svobodne volitve. Dne 17. junija 1935. je bil v stanovanju dr. Stojadinovića formuliran tudi podrobni program take vlade, na podlagi katerega je bila že teden dni nato res tudi sestavljena Stojadinović-Koroščeva vlada in v kateri je bil vsaj prvo poldrugo leto pač najmerodajnejši činitelj dr. Korošec. Toda ravno on je bil že kmalu nato tisti, ki je prelomil dogovor z radikali, pomagal ustanoviti J.R.Z. ne kot dogovorjeno koalicijsko na vedenih treh strank, temveč kot novo, enotno avtoritarno stranko z natančno istim programom kot ga je imela poprejšnja zloglasna fašistična J.N.S. Dr. Korošec je kot pristojni notranji minister bil tisti, ki ni nikoli predložil novih političnih zakonov za obnovo demokratičnih svoboščin, kakor je bilo poprej dogovorjeno z radikali in za kar mu je dala skupščina že vse polnomočje. Predsedstvo glavnega odbora radikalne stranke je protestiralo proti takemu nadaljevanju šestojanuarske diktature, a ker so ostali vsi protesti zaman, sta podala dne 21. decembra 1935. obe radikalna zastopnika v vladi, M. Bobić in M. Komljenović, celo demisijo. V do slej še ne objavljenem obširnem pismu šefa radikalne stranke, Ace Stanojevića, z dne 17. januarja 1936. na dr. Korošca, je Stanojević Korošču še posebej očital, da je pogazil sporazum glede obnove demokratičnih svoboščin in potem nadaljeval: "Glede naše največje notranje težave, glede vprašanja srbsko-hrvatskih odnosov, tudi ni bilo ničesar storjenega, da bi bilo moč reči, da je danes položaj boljši in da je država na poti k notranji konsolidaciji. Toda brez urejenih odnosov med Srbi in Hrvati ni mogoče resno pričakovati pomirjenja duhov niti stvarne ali dejanske konsolidacije države." In ob koncu tega pisma stavlja šef radikalne stranke dr. Korošca pred izbiro ali naj gre z radikali k demokratizaciji države in k sporazumu s Hrvati ali pa s Stojadinovićem, "ki niti po svojem položaju v stranki niti po svojem dosežanem delu ne more predstavljati Radikalno stranko."

Če je dr. Korošec na to pismo kaj odgovoril, mi ni znano, verjetno pa je, da ničesar; pač pa nam je vsem znano, da nam ni bila vsa leta njegovega ministrovanja vrnjena niti ena demokratična svoboščina in da so kopita dr. Koroščevih žandarjev vsa leta, ko je bil on notranji minister, pridno udrihala po glavah tistih svobodoljubnih srbskih množic, ki so se borile proti "velesrbski" diktaturi in za demokracijo. Bivši glavni urednik "Slovenca" dr. Ahčin je objavljajal pred par leti neke pravljice o dr. Koroščevih "borbah" za slovensko avtonomijo. Resnica je pa taka, da je bil dr. Korošec avtonomist kvečjemu v opoziciji in v Sloveniji v vo = lilnih bojih, sicer pa avtokrat in čistokrvni centralist od pete do temena, (o čemer bom ob priliki še obširneje pisal.) Leta 1935. so ravno srbski radikali pripravili ves teren za temeljito spre membo vsega dotedanjega centralističnega in "velesrbskega" diktatorskega režima v smislu demokracije in sporazuma s Hrvati, a je

predvsem neodpušljiva dr. Koroščeva krivda, da do tega ni prišlo. Voditelj Slovencev je bil torej tisti, ki je izdal svobodoljubno srbsko ljudstvo v njegovem boju za demokracijo, ne pa obratno, kakor skušajo danes demagoško trditi razni nevedneži ali pa zavestni falzifikatorji zgodovinskih dejstev.

Dr. Korošec torej ni hotel iti z reničnimi predstavitelji Srbov, temveč se je naslonil izključno le na princa Pavla (bil je tudi vsak torek gost pri njegovi mizi), ki je bil sicer visoko kulturni mož, a ni imel niti najmanjšega smisla za demokracijo in tudi ni čutil prav nobene potrebe po sodelovanju s svojim narodom. Medtem je predvsem med Srbi naraščal vedno ostrejši odpor proti nadaljevanju "velesrbske" šestojanuarske diktature. Ta odpor ni vrel le med radikali, temveč se je razširil na vse srbske stranke in ker ni hotela izvršiti Stojadinović-Koroščeva vlada niti enega resnega koraka k demokratizaciji in k sporazumu s Hrvati, so vzele iniciativo v roke srbske stranke same. Rezultat teh prizadevanj je bil potem sporazum med vsemi srbskimi strankami in dr. Mačkovu H.S.S. kot legitimno predstavateljico Hrvatov. Sklenjen je bil dne 8. oktobra 1937. v Farkašiću in je določal sledeče:

1) Sestavi se vlada iz strank, ki imajo res korenine v ljudstvu, in ta vlada naj bi sporazumno s krono spremenila čl. 77. oktroirane ustave iz leta 1931. tako, da bi krona ne smela več samovoljno imenovati in razreševati vlade, temveč se uvede parlamentarni sistem, po katerem mora vlada uživati zaupanje krone in ljudstva (skupščine). S tako spremembo bi se državi vrnila tudi normalne politične svoboščine, kakor svoboda tiska, zborovanja, združevanja in druga jamstva ljudske vladavine.

2) Ko bi se na ta način vrnilo zdravo politično življenje, bi se morala vlada takoj lotiti reševanja hrvatskega vprašanja in ko bi se doseglo soglasje s krono (namestništvom), bi se predložil sporazum skupščini, da ga odobri. Za sprejem tega sporazuma bi morala glasovati večina Srbov, večina Hrvatov in večina Slovencev.

Ze iz navedenega torej vidimo, da so imele vse srbske stranke resno in odločno voljo napraviti konec dotedanji diktaturi ter nevzdržnemu razmerju s Hrvati in jasno je bil določen tudi edini normalni postopek za doseg tega cilja. V tem pogledu je bil torej po tolikih peripetijah končno dosežen sporazum med Srbi in Hrvati, niso se mu pa hoteli pridružiti dr. Koroščevi Slovenci, ki so z avtoritarno J.R.Z. in naslonjeni na dvor še nadalje vztrajali pri diktaturi. Pri taki opredelitvi taberov je prišlo potem naslednje leto (1938.) do volitev. Pri teh so šli Srbi tako da = leč, da so sprejeli celo za nosilca vsedržavne kandidatne liste dr. Mačka, čeprav so dobro vedeli, da bo lahko režim ravno to med srbskimi množicami uspešno zlorabljal v svoj prid. Volitve je vodil dr. Korošec kot notranji minister in pri njih je dobila vlada neznatno večino (po uradnih podatkih 1.643.783 glasov proti 1.364.524) le zato, ker so bile volitve še vedno javne in je razvila zlasti v Srbiji tudi ves običajni volilni teror diktatorskih režimov, toda moralna zmaga je bila očitno na strani demokratske opozicije, razen v Sloveniji, ki je glasovala za režim. Tu je namreč vodil ves volilni boj minister dr. M. Krek in sicer pravič brez avtonomističnih krilatice ter z ednim geslom "naš program je dr. Korošec", nihče na svetu pa seveda ni vedel, kakšen je ta program, ker se dr. Korošču samemu sploh ni zdelo več vredno, da bi ga bil oznanil.

8. DR. VLADKO MAČEK

Vkljub taki Pirovi "zmagi" bi se pa diktatura po vsej priliki ne mogla več dolgo vzdržati, ako ne bi prišlo zdaj do izdajstva dr. Mačka. Ker se je bila na obzorju že jasno prikazovala vojna, je začutil sedaj tudi princ Pavel nujno potrebo, da pomiri in pritegne Hrvate. Stojadinović je bil spričo svojih odnosov z njimi ne-

primeren, zato je moral odstopiti svoje mesto Cvetkoviću, ki je za čel že pozimi leta 1938-39. razgovore z dr. Mačkom. Ta je tedaj kratko in malo izdal svoj sporazum z edino legitimiranimi predstavitelji Srbov ter sklenil dne 26. avgusta 1939. s posredovanjem Cvetkovića celo brez vednosti vlade "sporazum" ne s Srbi temveč s princem Pavlom.

Cvetković s svojo srbsko ekipo v vladi, ki ni predstavljala nikogar in absurdni sporazum sta nujno pomenjala pravo izzivanje vseh Srbov, povzročila v Sloveniji nepopisno razočaranje nad vso dotedanjo dr. Koroščevo politiko in samo še bolj zapletla ves ne vzdržni položaj. Problem je bil namreč v vrnitvi k resnični demokraciji in v preureditvi vse državne strukture v smislu iskrenega sporazuma med slovenskim, hrvatskim in srbskim narodom, za čemer so že vsa poslednja leta smotreno stremeli predvsem Srbi, toda sedaj je zatajil ta načela še dr. Maček. Tako je ostala diktatura nespremenjena, le s to razliko, da je bila udeležena pri njej odslej še H.S.S., a rešitev srbsko-hrvatskega razmerja se je s kratkovidno in nemogočo razdelitvijo Bosne in Hercegovine samo še bolj otežila.

Kako bi se položaj razvijal dalje, ako ne bi prišlo do vojne, je seveda nemogoče predvidevati. Spričo odločne srbske volje, da pribore državi zopet demokracijo ter dosežejo pošten in dokončen sporazum s Hrvati, bi bilo vsaj pri nekoliko hrvatske uvidevnosti do njega po vsej priliki prišlo, verjetno bi bili spričo Hitlerjeve brutalnosti doživeli tudi "25. marec", prav gotovo pa ne tudi "27. marca", kajti globlji vzrok slednjega je bil predvsem notranjepolitičnega izvora. Ako bi bili Hrvati ostali zvesti v Farkašiću dani besedi, bi bile državi vrnjene demokratske svoboščine in dobili bi vlado, ki bi predstavljala res večino Srbov, Hrvatov in Slovencev in ki bi imela dovolj avtoritete, da bi prepričala vse tri narode o neizbežnosti začasnih koncesij Nemcem (kakor n. pr. na Švedskem), a golo nadaljevanje diktature s takim srbskim "zastopstvom", kakršnega je predstavljala nekvalificirana srbska ekipa v Cvetković-Mačkovi vladi, je bila za tako kritičen položaj popolnoma nesposobna in morala je slediti katastrofa, ki jo občutimo z njenimi neposrednimi krivci vred še danes vsi na svoji koži.

II.

To je kratek oris pregleda političnega razvoja prve Jugoslavije. Čeprav smo bili vsi starejši še sami priče teh dogodkov, pomenja vse to vendarle že zgodovino, kajti komunistična revolucija je izvršila tako globoko zarezo v ta razvoj, da je vsaka kontinuiteta s položajem v prvi Jugoslaviji prekinjena za vedno in stojimo zato pred čisto novo in drugačno situacijo. Zlasti mlajši tega razvoja ne poznajo več iz neposrednega opazovanja in za mnoge komponente tudi starejši ne vedo, zato stoje obboji nehote bolj ali manj pod vplivom demagoških destruktivnih zablod in zavestnega falzificiranja dejstev. Ravno zato se mi je zdelo neobhodno potrebno prikazati ta razvoj v objektivni luči, kajti le tako je tudi mogoče nepristransko presoјati današnji položaj in probleme. Ves naš današnji idejni kaos ima namreč svoj izvor še v prvi Jugoslaviji, le da so razna vprašanja danes še neprimerno bolj pereča kot so bili pred dvemi desetletji. Tedaj je šlo le za bolj ali manj posrečeno ter hitrejšo ali počasnejšo konsolidacijo naše mlade države, danes pa gre spričo položaja, kakršen je in kakor se razvija v svetu, za biti in ne biti naših narodov.

Nobenega dvoma ni, da nosijo pri nesrečnem razvoju prve Jugoslavije tudi Srbi krepak, morda celo največji delež in velik del odgovornosti, toda prav tako ni nobenega dvoma, da se velika večina Srbov danes le predobro zaveda napak, ki so bile stor-

jene in jih je iskreno pripravljena popraviti, kolikor zavisi to od njih. Na drugi strani imamo pa slovenski in hrvatski tisk in stranke, ki še do danes nočejo priznati tudi svojih grehov, ki ni so bili vsaj nič manjši kot srbski. Očitati grehe drugim ima pravico samo tisti, ki priznava najprej svoje lastne.

V svojih zgorajšnjih izvajanjih sem poskušal pokazati, da smo po osvobojenju začeli svoje državno življenje s popolnoma napačnim geslom o "narodnem in državnem edinstvu". Čeprav je bilo ob prevratu l. 1918. zanj mnogo psihološkega razpoloženja, pa ni bilo danih zanj nobenih realnih pogojev. Številni Slovenci, Hrvati in Srbi so to takoj pravilno uvideli in so predlagali ureditev nove države po načelih avtonomije njenih organskih sestavnih delov. Danes menda ni nobenega dvoma, da so imeli ti prav in da bi bili prišli po tej poti prav gotovo do mirne konsolidacije in čisto drugačne usode svoje mlade države. Toda večina, sestojeca prav tako iz Slovencev, Hrvatov in Srbov je - zlasti še kot reakcijo na hrvatsko destruktivnost - kratkovidno vsilila državi centralistični unitarizem in to posebno v hrvatskih in slovenskih predelih še z nasilnimi sredstvi. To je rodilo strastne notranje boje ki so privedli do popolne likvidacije demokracije. Tedaj so Srbi prvi uvideli nevzdržnost nastalega položaja in se vztrajno priza devali po demokratični poti doseči miren sporazum, toda take po skuse so najprej preprečili Slovenci in za njimi potem še Hrvatje, ki niso hoteli iti s srbskim ljudstvom, temveč so podprli dik taturu, ki pa ni bila "velesrbska" temveč dvorska in se je poslu ževala hegemonističnih teženj vladajočega srbskega sloja. Končni rezultat celotnega tega razvoja je bila katastrofa leta 1941. in vse, kar je sledilo za njo.

Zgodovina se ne povrača in danes sta mrtva unitarizem in avtonomizem, ostal je pa problem mirnega in tvornega sožitja jugoslovanskih narodov. Kogar še niso popolnoma zaslepile strasti, za tistega je izven vsakega dvoma, da moremo Slovenci, Hrvatje in Srbi doseči maksimalno mero svojih nacionalnih teženj samo v Jugoslaviji in z Jugoslavijo, dočim more prinesiti ločitev vsem le nove katastrofe, Slovincem pa morda celo narodno smrt. Sporazum je torej neizbežen in na njem smo najbolj interesirani ravno mi Slovenci. Pri Srbih je razpoloženje zanj že popolnoma dozorelo, Hrvatje so ga pa do nedavna odklanjali, toda vsi znaki kažejo, da so se začeli končno vendarle zavedati, da je zašla vsa njihova politika v slepo ulico in da bodo tudi sami v svojem lastnem interesu morali sprejeti ponujeno jim srbsko roko, a vsi količkaj trezni Slovenci so bili že itak ves čas za ohranitev Jugoslavije, le njihovo nesposobno in nereprezentativno predstavništvo je o = stalo popolnoma sterilno.

Jasno je, da more biti po tridesetih letih tolikih bridkih izkušenj baza razgovorov danes čisto drugačna nego je bila leta 1918. ali pa v konstituenti. Tedaj je vsem zamegljevala jasne poglede na našo realnost še romantična bajka o narodnem edinstvu, v čije okviru so želeli avtonomisti vendarle ohraniti historične pokrajine z lokalno administrativno samoupravo, le Radić je hujskal svoje hrvatske mase s "čovečansko i mirotvorno republiko". Danes je ta bajka menda definitivno izložena, zato gledamo lahko na ves problem mnogo realnejše. Na celotnem našem ozemlju živijo tri, že davno jasno izoblikovane nacionalne individualnosti, a morda se oblikuje še četrta, Makedonci, in v srbskem okviru živi ta še dve bolj ali manj teritorialni zgodovinski individualnosti to sta Črna gora in Vojvodina, a enako imamo tudi na današnjem hrvatskem političnem ozemlju opraviti z Dalmacijo kot zgodovinsko politično in morda še gospodarsko individualnostjo. Ako bi bila možna vsaj približna etnična razmejitev med Srbi in Hrvati, tedaj bi bil teritorialni problem seveda lahek. Toda oba naroda sta med Kolpo in Drino tako pomešana, da je vsaka razmejitev med njima kratko in malo nemogoča, poleg tega da tu živijo še jugoslovanski muslimani, ki se tudi smatrajo za posebno individualnost.